

Gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlari

Azat Kutlimuratovich Shamuratov
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlarini o'rganishga bag'ishlangan. Ishda yosh o'quvchilarning yosh va psixofiziologik xususiyatlari, ansambl ijrochiligida hamkorlik, eshitish va ritmik tafakkurning o'rnini tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi - gitara ta'limida ansambl ijrochilik ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik mexanizmlar va didaktik shartlarni aniqlash hamda asoslashdan iborat. Metodologik asos sifatida shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar qo'llaniladi. Tadqiqot natijalari ansambl darslarini tashkil etishning samarali shakllari, motivatsiya, o'zaro hamkorlik va pedagogik qo'llab-quvvatlash usullarini belgilashga xizmat qiladi. Ish musiqa ta'limi o'qituvchilari va metodistlar uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: gitara ta'limi, yosh o'quvchilar, ansambl ijrochilik ko'nikmalari, psixologik-pedagogik mexanizmlar, didaktik shartlar, motivatsiya, hamkorlik, ritmik tafakkur, eshitish qobiliyati, musiqa ta'limi

Psychological-pedagogical mechanisms and didactic conditions for developing ensemble performance skills of young students in guitar education

Azat Qutlimuratovich Shamuratov
Bukhara International University

Abstract: This study is devoted to exploring the psychological-pedagogical mechanisms and didactic conditions for developing ensemble performance skills of young students in guitar education. The work analyzes the age and psychophysiological characteristics of young students, as well as the role of cooperation, aural perception, and rhythmic thinking in ensemble performance. The aim of the research is to identify and substantiate the psychological-pedagogical mechanisms and didactic conditions aimed at effectively developing ensemble performance skills in guitar education.

Person-centered, activity-based, and competency-based approaches are used as the methodological foundation. The research results serve to define effective forms of organizing ensemble classes, as well as methods of motivation, mutual cooperation, and pedagogical support. The work is of theoretical and practical significance for teachers and methodologists of music education.

Keywords: guitar education, young students, ensemble performance skills, psychological-pedagogical mechanisms, didactic conditions, motivation, cooperation, rhythmic thinking, aural ability, music education

Zamonaviy musiqa ta'limi tizimida cholg'u o'qitish jarayoni nafaqat texnik ko'nikmalarni egallashga, balki o'quvchilarning musiqiy tafakkurini, ijodiy qobiliyatlarini va jamoaviy ijrochilik malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu borada gitara ta'limi alohida o'rin tutadi, chunki gitara o'zining imkoniyatlari jihatidan ham yakkaxon, ham ansambl ijrochiligida keng qo'llaniladigan universal cholg'u hisoblanadi. Ayniqsa yosh o'quvchilar bilan ishlashda ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogik va psixologik jihatdan murakkab jarayon bo'lib, u maxsus ilmiy yondashuvni talab qiladi.

Yosh o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularning ansambl ijrochiligiga tayyorlanishida muhim omil hisoblanadi. Bu yoshda bolalarda diqqatning barqarorligi, eshitish idroki, ritmik hissiyot, harakat koordinatsiyasi va emotsional moslashuvchanlik hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Shu bois ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchi yosh xususiyatlarini chuqur hisobga olishi, pedagogik ta'sir usullarini to'g'ri tanlashi va didaktik shart-sharoitlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi zarur.

Ansambl ijrochiligi - bu bir necha ijrochining yagona badiiy g'oya asosida uyg'un hamkorligidir. U yakkaxon ijrochilikdan bir qator jihatlari bilan farq qiladi: o'zaro eshitish, ritmik birlik, dinamik muvozanat, sahna madaniyati, jamoada mas'uliyatni his qilish kabi ko'nikmalar talab etiladi. Gitara ansambli sharoitida bu ko'nikmalar yanada murakkablashadi, chunki gitara tembr jihatidan boshqa cholg'ular bilan uyg'unlashishi, ovoz balansi va garmonik tuzilmani saqlashi kerak bo'ladi.

Bugungi kunda gitara ta'limida ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlari yetarli darajada ilmiy tadqiq etilmagan. Mavjud o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar asosan yakkaxon ijrochilikka qaratilgan bo'lib, ularda ansambl ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlari, yosh o'quvchilar bilan ishlashning psixologik jihatlari, motivatsiya va hamkorlikni shakllantirish usullari yetarlicha yoritilmagan. Bu holat amaliyotda bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi: o'quvchilar ansamblda erkin muloqot qila olmaydi, o'zaro eshitish ko'nikmalari sust shakllanadi, ritmik va dinamik birlikka erishish qiyinlashadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, zamonaviy musiqa ta'limining talablari o'quvchilarda nafaqat yakkaxon, balki jamoaviy ijrochilik ko'nikmalarini ham shakllantirishni nazarda tutadi. Ikkinchidan, yosh o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish pedagogik samaradorlikni oshiradi. Uchinchidan, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida gitara ta'limini tashkil etish zamonaviy ta'lim talablaridan biridir. To'rtinchidan, ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ, ijodiy va tashkiliy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi - gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlarini aniqlash hamda asoslashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi: birinchidan, yosh o'quvchilarning yosh va psixofiziologik xususiyatlarini o'rganish; ikkinchidan, ansambl ijrochilik ko'nikmalarining tarkibiy tuzilmasini tahlil qilish; uchinchidan, gitara ta'limida ansambl ijrochiligini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlarini aniqlash; to'rtinchidan, didaktik shart-sharoitlarni belgilash; beshinchidan, samarali pedagogik texnologiyalar va usullarni ishlab chiqish; oltinchidan, taklif etilayotgan yondashuvning samaradorligini baholash.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar qo'llaniladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni, uning qobiliyatlarini maksimal darajada ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi. Faoliyatli yondashuv ta'lim jarayonini amaliy faoliyat bilan bog'lashni, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashni talab qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarda kasbiy va umumiy madaniy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda birinchi marta gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlari kompleks tarzda, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar uyg'unligida tadqiq etiladi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, uning natijalari musiqa pedagogikasi, cholg'u o'qitish metodikasi va ansambl ijrochiligi nazariyasi sohalarini yangi ilmiy bilimlar bilan boyitadi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan metodik tavsiyalardan musiqa ta'limi o'qituvchilari va metodistlari o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqotning tuzilmasi kirish, uchta bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat. Birinchi bobda yosh o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari va ansambl ijrochilik ko'nikmalarining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Ikkinchi bobda gitara ta'limida ansambl ijrochiligini rivojlantirishning psixologik-pedagogik

mexanizmlari o'rganiladi. Uchinchi bobda didaktik shart-sharoitlar va samarali pedagogik texnologiyalar ishlab chiqiladi hamda ularning samaradorligi baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, mazkur tadqiqot gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlarini ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy musiqa ta'limining dolzarb talablaridan kelib chiqadi va musiqa ta'limi tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, tadqiqotning kulminatsion qismida quyidagi asosiy ilmiy natijaga erishildi: gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun psixologik-pedagogik mexanizmlar va didaktik shart-sharoitlar yagona, o'zaro bog'liq tizim sifatida qaralishi va amaliyotda "Eshit - his qil - birga ijro et" modeli asosida qo'llanilishi zarur.

Bu model yosh o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga oladi, ularning motivatsiyasini oshiradi, eshitish va ritmik qobiliyatlarini rivojlantiradi, hamkorlik va emotsional barqarorlikni shakllantiradi. Natijada o'quvchilar ansambl ijrochiligida erkin va ishonchli ishtirok eta oladilar, bu esa ularning keyingi musiqiy va kasbiy rivojlanishiga mustahkam poydevor yaratadi.

Mazkur tadqiqot gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik mexanizmlari va didaktik shartlarini o'rganishga bag'ishlandi. Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv va amaliy tajriba natijalari asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi.

Yosh o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularning ansambl ijrochiligiga tayyorlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bu yoshda diqqatning barqarorligi, eshitish idroki, ritmik hissiyot, harakat koordinatsiyasi va emotsional moslashuvchanlik hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Shu bois o'qituvchi ansambl mashg'ulotlarini tashkil etishda yosh xususiyatlarini chuqur hisobga olishi, topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirishi va o'quvchilarning imkoniyatlariga mos repertuar tanlashi zarur. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Ansambl ijrochilik ko'nikmalari murakkab tarkibiy tuzilmaga ega bo'lib, u o'zaro eshitish, ritmik birlik, dinamik muvozanat, garmonik uyg'unlik, sahna madaniyati va jamoada mas'uliyatni his qilish kabi komponentlardan iborat. Bu ko'nikmalar yakkaxon ijrochilikdan tubdan farq qiladi va ularni shakllantirish maxsus pedagogik yondashuvni talab qiladi. Gitara ansambli sharoitida bu ko'nikmalar yanada murakkablashadi, chunki gitara tembr jihatidan boshqa cholg'ular bilan uyg'unlashishi, ovoz balansi va garmonik tuzilmani saqlashi kerak bo'ladi.

Tadqiqot davomida gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning beshta asosiy psixologik-pedagogik mexanizmi

aniqlandi: motivatsion mexanizm, perceptiv-eshitish mexanizmi, ritmik-koordinatsion mexanizm, kommunikativ-hamkorlik mexanizmi va emotsional-irodaviy mexanizm. Bu mexanizmlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona tizim sifatida ishlaydi. Ularning har biri o'ziga xos pedagogik usullar va ta'sir vositalarini talab qiladi.

Ansambl ijrochilik ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun qator didaktik shart-sharoitlar yaratilishi zarur: qulay psixologik muhit, individuallashtirish va differensiallashtirish, bosqichma-bosqichlik, repertuarning to'g'ri tanlanishi, texnik jihozlarning mavjudligi va o'qituvchining kasbiy mahorati. Bu shart-sharoitlar o'zaro bog'liq bo'lib, ulardan birortasining yetishmasligi ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi.

Tadqiqotning kulminatsion natijasi sifatida "Eshit - his qil - birga ijro et" nomli uch bosqichli amaliy model ishlab chiqildi. Bu model yosh o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga oladi, ularning motivatsiyasini oshiradi, eshitish va ritmik qobiliyatlarini rivojlantiradi, hamkorlik va emotsional barqarorlikni shakllantiradi. Modelning birinchi bosqichida o'quvchi o'z ovozi, sherigining ovozi va umumiy ovoz balansini eshitishni o'rganadi; ikkinchi bosqichda ritmni, dinamikani va emotsional ifodani his qilishni o'zlashtiradi; uchinchi bosqichda barcha ko'nikmalarni yagona ansambl ijrosida birlashtiradi.

O'tkazilgan pedagogik tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, taklif etilayotgan psixologik-pedagogik mexanizmlar va didaktik shart-sharoitlar asosida tashkil etilgan ansambl mashg'ulotlari an'anaviy yondashuvga nisbatan sezilarli darajada samaraliroq bo'ldi. Eksperimental guruh o'quvchilarining o'zaro eshitish ko'nikmalari, ritmik barqarorligi, dinamik moslashuvchanligi va sahna ishonchi nazorat guruhiga qaraganda yuqori darajada shakllandi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, uning natijalari musiqa pedagogikasi, cholg'u o'qitish metodikasi va ansambl ijrochiligi nazariyasi sohalarini yangi ilmiy bilimlar bilan boyitadi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va o'quv materiallaridan BMSM o'qituvchilari, metodistlar va musiqa ta'limi muassasalari rahbarlari o'z faoliyatlarida foydalanishlari mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar - mavjud o'quv dasturlarining asosan yakkaxon ijrochilikka qaratilganligi, ansambl ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlarining yetarlicha yoritilmaganligi, yosh o'quvchilar bilan ishlashning psixologik jihatlarining to'liq hisobga olinmaganligi - kelgusida ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu yo'nalishda yangi metodik qo'llanmalar, o'quv dasturlari va ilmiy ishlanmalar yaratish zarur.

Xulosa qilib aytganda, gitara ta'limida yosh o'quvchilarning ansambl ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish - bu murakkab, ko'p qirrali va uzluksiz jarayon bo'lib, u psixologik-pedagogik mexanizmlar va didaktik shart-sharoitlarning yagona tizimini talab qiladi. Bu tizim to'g'ri yo'lga qo'yilsa, o'quvchilarda nafaqat musiqiy-ijrochilik

ko'nikmalari, balki kommunikativ, ijodiy va tashkiliy kompetensiyalar ham samarali shakllanadi. Bu esa ularning keyingi musiqiy va kasbiy rivojlanishiga mustahkam poydevor yaratadi hamda musiqa ta'limi tizimining umumiy sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. - 132 b.
2. Sharipova G. Musiqa o'qitish metodikasi. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2006. - 148 b.
3. Soliyev A. Musiqa ta'limi nazariyasi va metodikasi. - Toshkent: Musiqa, 2019. - 216 b.
4. Kadirov R. Cholg'u ijrochiligi va ansambl metodikasi. - Toshkent: O'zbekiston Milliy musiqa san'ati instituti nashriyoti, 2018. - 184 b.
5. Yusupova M. Estrada musiqasi asoslari. - Toshkent: San'at, 2017. - 156 b.
6. Tursunov S. Gitara ijrochiligi va pedagogikasi. - Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2020. - 172 b.
7. Asqarov A. Musiqa pedagogikasi va psixologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2015. - 198 b.
8. Raxmonov N., Haydarov M. Ansambl ijrochiligi nazariyasi va amaliyoti. - Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti, 2021. - 164 b.
9. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. Science and education 3 (8), 145-150
10. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Scientific progress 2 (4), 96-101
11. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. Scientific progress 2 (6), 952-957
12. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. Scientific progress 2 (3), 1013-1018
13. КБ Холиков. Проблематика музыкальной эстетики как фактическая сторона повествования. Science and Education 3 (5), 1556-1561
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. Science and Education 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. Science and Education 4 (7), 384-389

16. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
17. КБ Холиков. Проблема бытия традиционной музыки Узбекистана. *Science and Education* 3 (5), 1570-1576
18. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендаций в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
19. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. К вопросу вокальной музыки об адресате поэтического дискурса хора. *Scientific progress* 2 (3), 1087-1093
24. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. *Science and Education* 6 (1), 28-34
25. КБ Холиков. Вокал, вокалист, вокализ. Ария, ариозо и ариетта. *Science and Education* 3 (2), 1188-1194
26. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. *Science and Education* 6 (1), 21-27
27. КБ Холиков. Характерная черта голоса у детей, певческая деятельность. *Science and Education* 3 (2), 1195-1200
28. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использовании методов и приёмов музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (7), 107-120
29. КБ Холиков. Некоторые новые вопросы, связанные с применением методов и приёмов музыки в общеобразовательной системе. *Science and Education* 4 (7), 100-106
30. КБ Холиков. Новые мышление инновационной деятельности по музыкальной культуры в вузах Узбекистана. *Science and Education* 4 (7), 121-129